

Durst Péter

A magyar főnévi szótövek és egyes toldalékok elsajátításának vizsgálata magyarul tanuló külföldieknél*

1. Bevezetés

Ebben a dolgozatban azt vizsgálom, milyen szabályszerűségeket figyelhetünk meg a magyarul tanuló külföldieknél a főnévi szótövek és egyes toldalékok használatában. Az itt bemutatott vizsgálat egy nagyobb kutatás része, amelyben az eredményeket bővebb szakirodalmi háttér segítségével is elemzem, erre azonban terjedelmi okokból itt nincs lehetőség. A kutatás egy több részből álló teszt eredményein alapszik, amely a főnévi szótövek használatán kívül az igetövek és a határozott tárgyas ragozás elsajátításának és használatának sajátosságait is vizsgálja. Az alábbiakban csak a főnévi szótövekre vonatkozó részt ismertetem, amely 238 kérdést tartalmaz. 83 válaszadó munkája volt értékelhető, ami azt jelenti, hogy összesen 19754 megválaszolt és értékelt kérdés eredményét foglalom össze.

2. A kutatásban vizsgált szótövek

A saját kutatásomban többalakú töveket vizsgáltam. A kérdőív terjedelme, a válaszadók nyelvtudása és a számítógépes értékelés miatt nem törekedhettem teljességre, saját kategóriákat kellett felállítani, amelyeket gondosan kiválasztott példák jelenítettek meg a tesztkérdésekben. A kategóriák meghatározásakor figyelembe vettem azt is, hogy a szótöveken kívül a végződések helyes használatát is vizsgálni fogom. A következő tőtípusok szerepelnek a kérdésekben:

a) Egyalakú tövek és szabályosan kapcsolódó kötőhangok

Itt a következő szavak szerepelnek a saját kérdőívemben: *autó, barát, beteg, bolt, bőrönd, csokoládé, csütörtök, gyerek, gyümölcs, kép, köd, magnó, polc, szék, tej, tők, újság, üveg*

b) Nyúló tövek

A kérdőívben az *apa, csésze, konyha, szoba, tea, teve, torta* szavak szerepelnek.

c) *v-s tövek*

A -v-s tő előtti hangzó szempontjából ebben a kérdőíves vizsgálatban azért nem különíték el további csoportokat, mert az adatok feldolgozását megnehezítené a csoportok nagy száma. Itt a *cső, falu, fű, gyümölcsle, hó, kő, ló, mű, narancslé, szó, szőlőtő, tó, tő* szavak szerepelnek.

d) *Rövidülő (töbelseji időtartamot váltakoztató) tövek*

A kérdőívben szereplő szavak: *bogár, egér, kanál, kenyér, kéz, kosár, levél, pohár, számár, tehén, tér, út, víz.*

e) *Hangkieséses tövek*

A következő szavak szerepelnek a saját kérdőívemben: *árok, bokor, majom, méreg, ökör, szatyor, szobor, terem, tükör, vödör.*

f) *Nyitó tövek*

Újabb magyar nyelvészeti munkák (É. Kiss – Kiefer – Siptár 2003, Hegedűs 2004) terminológiája, valamint pszicholingvisztikai kutatásokban használatos terminológia (pl. Lukács 2001) szerint ide tartoznak azok a tövek, amelyek az utánuk következő kötőhangzót „nyíltabbá”, vagyis alsó nyelvéllésűvé teszik. Ez veláris magánhangzó után *-a-* (*házak* szemben a szabályos *gázokkal*), palatális magánhangzó után *-e-* (*hölgyek* szemben a szabályos *ködökkel*). A saját kérdőívemben a következő szavak szerepelnek: *ágy, föld, gyár, ház, hölgy, könyv, láb, öv, pörkölt, társ, tölgy, völg.*

g) *Harmóniasértő tövek*

A harmóniasértő tövekkel nyelvtörténeti oknál fogva mély hangrendű magánhangzókat használunk a magas hangrendű szavak mellett, ami a magyart idegen nyelvként tanulóknak mindenképpen szembeűnő jelenség. A nyitó tövekhez hasonlóan ez a csoport sem illik teljes mértékben a b) – e) csoportok sorába, hiszen maguknak a töveknek nincs több változatuk, mindössze a végzűdésük választását befolyásolják sajátos módon. A következő szavak szerepelnek a saját kérdőívemben: *díj, hid, íj, nyíl, sír, szíj.*

3. *Célok és feltételezések*

1. Egyik fő célom annak megfigyelése, hogy létezik-e egyértelműen megállapítható sorrend a szótövek csoportjainak helyes használatában. Ez egyfajta nehézségi sorrendet is mutatna az elsajátítás során.

2. Azt is tervezem megfigyelni, hogy létezik-e egyértelműen megállapítható sorrend a végzűdésük helyes használatában. Ez is adatokkal szolgálna az elsajátítás során fennálló nehézségi sorrendről.

3. A kötőhangzók helyes használatában is mutatkozhatnak különbségek. Feltételezésem szerint az *-a-* kötőhangzó használatában sokkal több hibás alakot figyelhetünk meg, mert a nyelvtanuló szempontjából ez kivételnek minősül. Az *-ö-* kötőhangzó ritkasága miatt okozhat problémát, ezért várhatóan annak a használatában is több hibát látunk majd.

4. Feltételezésem szerint ki lehet mutatni majd azt is, hogy a válaszadók gyakran nincsenek tisztában azzal, hogy a szótövek megválasztása az adott toldaléktól is függ. Így a szótövek helyes megválasztását a toldalék függvényében is vizsgáljuk, és várhatóan ez is észrevehető különbségeket fog mutatni.

4. Értékelés és eredmények

A tesztkérdések a használandó végződés szerint jól elkülönültek: minden oldalon felül szerepelt az a kérdőszó, amelyre a beírandó szónak válaszolnia kellett, de ezenkívül a mondatok kontextusa is egyértelművé tette az igényelt végződést. A válaszadónak tehát csak a megfelelő tőváltozatra és az adott végződés megfelelő változatára kellett odafigyelnie. A válaszadóknak a mondatból kihagyott, de zárójelben megadott főnév megfelelő, toldalékolt formáját kellett megadniuk, ahogy azt az alábbi példa is mutatja:

127. *A madár nem a fán ül, hanem a _____ (bokor).*

Bár a feldolgozás során használt kódrendszer lehetőséget ad a köztes nyelvi formák figyelembevételére is, ezt csak a szótövek értékelésénél fogom használni. Így szerepelhetnek a statisztikában olyan válaszok is, ahol a helyesen megválasztott szótóhoz helytelen toldalékot illesztett a válaszadó. A végzések értékelésére azonban csak akkor került sor, ha a szótó is helyes volt.

1. Szótövek

	a szótó helyes, de más hiba lehetséges	minden helyes
<i>a) egyalakú tövek</i>	99,62%	78,41%
<i>b) nyúló tövek</i>	75,5%	66,13%
<i>c) v-s tövek</i>	74,19%	59,57%
<i>d) rövidülő tövek</i>	69,46%	53,97%
<i>e) hangzó kieséses tövek</i>	70,86%	63,85%
<i>f) nyitó tövek</i>	98,04%	62,41%
<i>g) harmóniasértő tövek</i>	97,59%	53,5%

A sorrend:

a szótó helyes, de más hiba lehetséges	minden helyes
a) egyalakú tövek	a) egyalakú tövek
f) nyitó tövek	b) nyúló tövek
g) harmóniasértő tövek	e) hangzókieséses tövek
b) nyúló tövek	f) nyitó tövek
c) v-s tövek	c) v-s tövek
e) hangzókieséses tövek	d) rövidülő tövek
d) rövidülő tövek	g) harmóniasértő tövek

A v-s tövű szavaknál az esetek nagy részében azért helytelen a válasz, mert a -v- előtti magánhangzót helytelenül választották meg, a v-s tő használata viszont helyes volt.

A fentiek alapján megfigyelhetjük, hogy a szótövek közül nagyobb nehézséget jelent a magyarul tanuló külföldiek számára a nyúló tövek, a v-s tövek, a hangzókieséses tövek és a rövidülő tövek használata. Gyermeknyelvi és pszicholingvisztikai kutatások (Pléh, Palotás és Lőrík 2002, Lengyel 1981, Meggyes 1971, MacWhinney 1976, 1978, Pléh 2000) eredményeit is figyelembe véve megállapíthatjuk, hogy a gyermeknyelvi elsajátítási mintával megfigyelhető több hasonlóság ellenére nem jelenthető ki egyértelműen, hogy a két elsajátítási folyamatban azonos szabályalkotási mechanizmusok játszanak szerepet. Mindenképpen indokoltnak tűnik magyarul tanuló külföldiekkel olyan kutatások elvégzése, amelyeket magyar anyanyelvűekkel végeztek, és amelyekben a magyar főnévi szótövek tárolását és feldolgozását vizsgálták.

2. Végződés

	minden helyes
1) -n, -on, -en, -ön	63,88%
2) -ban, -ben	94,04%
3) többes szám	69,63%
4) akkuzatívusz	67,05%
5) -val, -vel	90,32%

Itt is megállapítható egy sorrend, amelyben az élesebb határt két csoport között lehet meghúzni: a *-ban, -ben* (94,04%) és a *-val, -vel* (90,32%) egymáshoz közeli eredménye miatt alkot egy csoportot, amelyet a többes szám (69,63%), a tárgy eset (67,05%) és a superessívus (63,8%) lényegében együtt követ, a csoporton belül kis eltérésekkel. A különbségek legfőbb magyarázata véleményem szerint a formai bonyolultságban rejlik.

3. A kötőhangzók

	minden helyes	a kötőhangzó nem értékelhető, mert a szótó rossz	a szótó helyes, de a végződés nem (helytelen hangrend vagy kötőhangzó miatt)
a) nem kell kötőhangzó	83,91%	12,4%	3,69%
b) e	73,4%	20,45%	6,15%
c) ő	63,67%	15,13%	21,19%
d) o	66,34%	25,12%	8,54%
e) a	53,47%	24,52%	22,01%

A kötőhangzók használatával kapcsolatban megfigyelhetjük, hogy az *-a-* és az *-ő-* kötőhangzókat ritkábban használták helyesen. Bár az eredményeket más tényezők is befolyásolták, feltételezhetjük, hogy ezek elsajátítása és használata valóban nehezebb a nyelvtanulók számára. Ennek oka mindkét kötőhangzó esetében lehet, hogy kevésbé gyakoriak, illetve az *-a-* kötőhangzó esetében az, hogy a nyelvtanulók szempontjából kivételnek minősül a használata főnevekkel. A gyermeknyelvi adatok (Lengyel 1981, MacWhinney 1974) ismét ehhez hasonló eredményeket mutatnak, és nem zárhatók ki a nyelvtanulás során működő hasonló mechanizmusok sem. Felmerül még a toldalékolt szavak egészes elsajátításának a lehetősége, amivel kapcsolatban érdemes lenne kutatásokat végezni.

4. Szótövek és toldalékok

Itt is fontos megjegyezni, hogy a saját kutatásomban használt szótó-kategóriák abban is különböznek egymástól, hogy egyes csoportok több töváltozattal rendelkeznek, és ezeket a végződéstől függően kell használni (ebben a pontban csak ezek a tövek szerepelnek), míg más szótócsoportok csak a végződésre vannak sajátos hatással (nyitó tövek, harmóniasértő szavak), a szótó viszont nem fog változni soha (ezek ebben a pontban nem szerepelnek).

v-s tövüeknél	Minden helyes	A szótó helyes, a végződés hibás
-ban, -ben végződés	96,18%	96,17%
-n, -on, -en, -ön végződés	19,3%	55,47%
többes szám	70,56%	74,09%
tárgyragos alak	64,55%	66,17%

<i>hangzókieséses tövűeknél</i>	Minden helyes	A szótó helyes, a végződés hibás
<i>-ban, -ben végződés</i>	98,33%	99,09%
<i>-n, -on, -en, -ön végződés</i>	52,19%	52,95%
<i>többes szám</i>	62,11%	64,29%
<i>tárgyragos alak</i>	60,22%	63,73%

<i>rövidülő tövűeknél</i>	Minden helyes	A szótó helyes, a végződés hibás
<i>-ban, -ben végződés</i>	97,89%	97,89%
<i>-n, -on, -en, -ön végződés</i>	70,91%	72,73%
<i>többes szám</i>	54%	59,31%
<i>tárgyragos alak</i>	56,03%	61,13%

Az eredményekből kiderül, hogy a nyelvtanulók gyakran nincsenek tisztában azzal, hogy a szótövek megválasztása a toldalékoktól is függ. Különösen a superessivusi ragok esetében szembetűnő ez, aminek oka minden bizonnyal a formai bonyolultság, valamint a nyelvoktatás menete. Jól látható, hogy a rövidülő tövek esetében a superessivusi ragot kapó szavak jóval nagyobb arányban helyesek (70.91%), mint a *v-s* tövűeknél (19,3%) vagy a hangzókieséses (52,19%) tövűeknél, aminek egyértelműen az lehet az oka, hogy a rövidülő tövek ebben az esetben a szótári tövek, de a másik két esetben nem (pl. *kéz:kézen* de *szobor:sobron* és *ló:lovon*). A szótövek használatáról szóló eredményekkel ellentétben a végzódésekkel kapcsolatos eredményeimet nem tudtam érdemben összevetni gyermeknyelvi vagy pszicholingvisztikai kutatásokkal, azonban a toldalékolt szavak egészszleges tanulásának és tárolásának kérdése itt is felmerült.

5. Összegzés

A fentiekben egy nagyobb kutatás részeredményeit mutattam be, de terjedelmi korlátok miatt részletes magyarázatra és elemzésre nem volt lehetőségem. Az adatok egyértelműen rámutatnak bizonyos tendenciákra, ezek magyarázatához pedig további vizsgálatok szükségesek.

IRODALOM

- É.KISS Katalin, KIEFER Ferenc, SIPTÁR Péter 2003. *Új magyar nyelvtan*. Budapest, Osiris Kiadó
- HEGEDŰS Rita 2004. *Magyar nyelvtan. Formák, funkciók, összefüggések*. Budapest, Tinta Könyvkiadó
- LENGYEL Zsolt 1981. *A gyermeknyelv*. Budapest, Gondolat

- LUKÁCS Ágnes 2001. Szabályok és kivételek: A kettős modell érvényessége a magyarban. In: Pléh Csaba, Lukács Ágnes (szerk.) *A magyar morfológia pszicholingvisztikája*. Budapest, BIP-Osiris, 119–152.
- MACWHINNEY, Brian 1974. Rules, rote, and analogy in morphological formations by Hungarian children. *Journal of Child Language*, 2. 65–77.
- MACWHINNEY, Brian 1976. Hungarian research on the acquisition of morphology and syntax. *Journal of Child Language* 3, 397–410.
- MACWHINNEY, Brian 1978. The acquisition of morphophonology. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 43, Washington D.C.: Society for Research in Child Development
- MEGGYES, K. 1971. Egy kétéves gyermek nyelvi rendszere. *Nyelvtudományi Értekezések* 73. Budapest: Akadémiai Kiadó
- PLÉH Csaba 2000. A magyar morfológia pszicholingvisztikai aspektusai. In: Kiefer Ferenc (szerk.) *Strukturális magyar nyelvtan. 3. Morfológia*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- PLÉH Csaba, PALOTÁS Gábor, LÓRIK József 2002. *Nyelvfejlődési szűrővizsgálat*. Budapest, Akadémiai Kiadó

Durst, Péter

The acquisition of Hungarian noun stems and noun endings by foreign learners

This paper investigates the acquisition of the Hungarian noun stems and certain endings by foreign learners. The results presented here are based on 210 test questions filled in by 83 subjects in a larger research project. We can clearly see a difficulty order among the noun stems. The morphologically complex plural, accusative and superessive endings were also more difficult than other endings with less variations.